

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПРЕСИ У ВІДОБРАЖЕННІ ПЕРЕДОВОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті проаналізовано роль і значення преси у відображенні передового педагогічного досвіду в досліджуваній період, обґрунтовано етапи відображення педагогічного досвіду в педагогічній пресі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: педагогічний досвід, педагогічна преса, журналістика.

Наукове вирішення сучасних освітніх проблем неможливе без знання того, як розвивалася теорія і практика вітчизняної освіти і школи в минулому, без творчого осмислення й переосмислення набутого вітчизняного й зарубіжного досвіду.

Аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що друга половина ХІХ – початок ХХ ст. – період бурхливого розвитку вітчизняної і зарубіжної педагогічної теорії і практики. Особливу роль у відображенні прогресивних освітянських досягнень вітчизняної і зарубіжної теорії і практики, у розв'язанні широкого спектру шкільних завдань відіграла в досліджуваній час періодична педагогічна преса за рахунок можливості швидкого реагування на освітянські проблеми. Але відображення педагогічного досвіду в тогочасній педагогічній пресі опрацьовано й узагальнено лише частково.

Близькими до нашої теми є дослідження розвитку педагогічної думки в періодичній пресі України І. Зайченко, С. Лаби, П. Лісового, В. Савинець та ін.; питання відображення передового педагогічного досвіду засобами масової комунікації у другій половині ХХ ст. розглянуто у дослідженні Г. Ткач.

Значну допомогу у вивченні й осмисленні предмету дослідження надали дисертаційні праці українських і російських дослідників, а саме: М. Азарної “Педагогічна преса в Росії в другій половині ХІХ століття: генеза, предметно-тематичні і структурно-функціональні особливості”, Н. Бондаренко “Традиції вітчизняної педагогічної журналістики та їх роль у розвитку російської освіти: на прикладі журналу “Учитель” – 1861–1918 р.”, І. Дубінець “Педагогічна просвіта батьків у вітчизняній періодичній пресі другої половини ХІХ ст.”, В. Лубашова “Новаторська діяльність журналу “Педагогічний збірник” щодо формування суспільно-педагогічної свідомості і розвитку навчально-методичної справи в Росії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.”, І. Мельник “Проблеми народної школи і виховання в педагогічній пресі (за матеріалами західноукраїнських видань другої половини ХІХ – початку ХХ століть)”.

Утім, вивчення стану розробки цієї наукової проблеми свідчить, що незважаючи на значну кількість наукових праць з історії вітчизняної педа-

гогічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ ст., відсутнє окреме цілісне дослідження, присвячене питанню відображення педагогічного досвіду у вітчизняній педагогічній пресі у зазначений історичний період.

Мета статті – розкрити роль педагогічної преси у відображенні передового педагогічного досвіду в досліджуваній період; обґрунтувати етапи відображення педагогічною періодичною пресою теорії і практики передового педагогічного досвіду в досліджуваній період.

Педагогічна журналістика як педагогічний феномен має багатий функціональний зміст: історико-прогностичний характер друкованих матеріалів, розкриває діалектичне співвідношення традиційної і інноваційної діяльності, консервативної і новаторської; вона реалізує дослідницький підхід до аналізу освітньої практики; актуалізація змісту педагогічної культури як цивілізаційної складової; сприяння підйому суспільного авторитету педагога; виконання інтегративної та інверсійної функцій [1].

Головним педагогічним фактором журналістики є спрямованість на розвиток вітчизняної освіти. Висвітлюючи та обговорюючи проблеми системи освіти, автори статей – педагоги, політичні й культурні діячі виступають у ролі своєрідних громадських експертів, формують певне ставлення читачів до визначених проблем. У цьому реалізується ціннісно-орієнтаційна функція педагогічної журналістики, спрямована на втілення в життя демократичних поглядів на підготовку педагогів та систему вітчизняної освіти в цілому [1].

Педагогічна журналістика висвітлювала найважливіші проблеми, які хвилювали вітчизняну громадськість. Так, у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. педагогічна преса відображала протистояння поглядів адептів західного і слов'янофільського напрямів на шляху розвитку вітчизняної школи: чи варто проводити шкільну реформу за західним зразком чи важливіше розвивати національні педагогічні ідеї та національну систему освіти.

Л. Пузирьова зазначає, що педагогічній журналістиці належить виключна роль у культурному розвитку: вони відрізняються оперативністю розповсюдження інформації, направленістю на вибіркове, аналітичне відображення актуальних для цього моменту подій, вони першими підхоплюють нову педагогічну думку, розповсюджують, популяризують її, сприяють зростанню і розвитку інтересу суспільства до педагогічних питань, формують педагогічний світогляд у вчителів. Педагогічна журналістика є важливим ланцюгом між вчителями в науковцями-педагогами, відображає положення, проблеми й потреби школи, дає змогу організувати їх обговорення, сприяє проведенню діалогу між учителями й ученими-педагогами. Завдяки зазначеним особливостям педагогічна журналістика має можливість значною мірою сприяти розвитку освіти, інституалізації передового педагогічного досвіду [2].

Феномен педагогічної журналістики як виду журналістики і як педагогічного явища, її виключність полягає в тому, що саме вона об'єднує в собі дві найважливіші для процесу розвитку освіти складові:

– по-перше, на її шпальтах здійснюється теоретичне осмислення проблем педагогіки, накопиченого педагогічного досвіду, спадщини теоретиків педагогіки, пошук вирішення принципів проблем освіти;

– по-друге, вона забезпечує максимально можливу участь в обговоренні теоретичних і практичних проблем школи учителів-практиків [2].

Педагогічна журналістика як педагогічний феномен була предметом дослідження у галузі генези та структурно-функціональних особливостей педагогічної преси в системі освіти М. Азарної, Г. Баліцького, А. Бережного, Т. Гуйван, А. Єлеонської, Б. Єсіна, Н. Кіріллової, Г. Кондратьєвої, Ю. Новошконова, О. Образцової, Є. Царьової.

Відомі дослідження щодо проблем виховного та морального потенціалу педагогічної журналістики І. Бабурової, Н. Віноградової, Л. Бересневої, Є. Камишевої, М. Захарченка, О. Фьодорової.

На сьогодні в напрямі вивчення педагогічної преси виконана низка історико-педагогічних досліджень. Відзначимо змістовний розділ Р. Доватор “Суспільно-педагогічні організації і педагогічна журналістика” у колективній монографії “Нариси історії школи і педагогічної думки народів СРСР. Кінець XIX – початок XX ст.”. У ній подано огляд найбільш впливових періодичних педагогічних видань дореволюційної Росії, що відображають державну освітню політику та соціально-педагогічні позиції суспільно-педагогічного руху, показана ідеологічна трансформація деяких із них як наслідок революційних подій 1905–1907 рр. [3].

Продовжуючи дослідження попередників, О. Камишева зазначає, що предмет та зміст знаходять втілення в таких функціях педагогічної преси:

– інформаційна функція озброює майбутнього учителя відповідно до його вітагенного досвіду широким спектром важливої інформації про учительську працю;

– мотиваційна функція полягає в тому, що зміст матеріалів педагогічної преси пробуджує в учителя потребу розширити, поглибити свої знання про учительську працю;

– орієнтаційна функція дає змогу використовувати знання, подані в публікаціях, як керівництво до дії в професійній діяльності, як орієнтир на професійний ідеал особистості учителя та його діяльності та уподобань;

– організаційна функція пов’язана з організацією мисленнєвої діяльності учителя через пізнання наданої в матеріалах педагогічної інформації;

– виховна функція полягає у долученні до цінностей учительської праці шляхом глибокого вивчення матеріалів педагогічної публіцистики;

– практична функція напрацьовує уміння та навички використання знань педагогічних публікацій у практичній діяльності, сприяє розвитку творчого мислення педагога при вирішенні педагогічних задач та ситуацій;

– самоосвітня функція розвиває зацікавленість і позитивну мотивацію педагога до набуття знань [4].

Тобто, можна констатувати, що педагогічна преса слугує професійному розвитку педагогічної спільноти та долученню її до кращого педагогічного досвіду.

Виникнення та розвиток педагогічної преси чітко пов'язані із суспільно-економічними змінами в житті країни.

Як зазначає М. Гончаров, реформи 60-х рр. XIX ст. у різних галузях суспільного життя, пов'язані зі скасуванням кріпацтва, викликали великий суспільний рух і у справі народної освіти. Питання нового виховання стали ареною боротьби різних суспільних груп та гаряче обговорювалися в загальній пресі й на різних нарадах. Саме в цей час і виникає педагогічна преса як відгук на запити суспільної думки та як найважливіший фактор розвитку народної освіти та педагогічної науки [5].

Період другої половини XIX ст. – початку XX ст. дає унікальний політико-освітній досвід взаємодії держави й суспільства. Важливим фактором такої взаємодії визначається також і відображення її у мережі педагогічних видань цього періоду [5].

Важливо зазначити, що в зазначений історичний період розвиток педагогічного досвіду та відповідно до його відображення в педагогічній пресі відбувався нерівномірно, що є передумовою виокремлення специфічних етапів висвітлення педагогічного досвіду в педагогічній пресі.

З урахуванням особливостей соціально-економічного, освітньо-культурного розвитку країни, чинників реформування системи освіти, розвитку науково-педагогічної думки, практичної діяльності педагогів і наявності розгалуженої мережі педагогічної преси, нами обґрунтовано етапи висвітлення педагогічного досвіду в педагогічній пресі.

I етап – 1850-60-ті рр. етап стрімкого набуття нового педагогічного досвіду та широкого його висвітлення у нових педагогічних виданнях.

Кінець 1850-х – 1860-ті рр. часто називають золотим часом вітчизняної педагогічної журналістики, часом її підйому, коли вона стала “найважливішим фактором розвитку народної освіти і педагогічної науки в Росії” [6], вперше вона стала необхідною і вперше отримала можливість впливу на розвиток вітчизняної освіти.

Роль і значення преси у відображенні передового педагогічного досвіду були та лишаються надзвичайно важливими. Надалі ми будемо вважати, що педагогічний досвід знаходив відображення насамперед саме в педагогічній пресі, яка набула широкого розповсюдження в досліджуваній період часу – друга половина XIX – початок XX ст., оскільки саме педагогічна преса відрізнялася швидким реагуванням на соціальні й педагогічні зміни в системі освіти та була одним з небагатьох доступних джерел донесення такої інформації.

Актуальність вивчення впливу преси на різні сфери життя суспільства, як зауважує О. Царьова, зростає в періоди загострення всіх соціально-економічних суперечностей, яким і був час середини XIX – початку XX ст. [7]. Саме в цей час педагогічна преса досягла значного розвитку. Г. Кондратьєва наводить кількість педагогічних тогочасних журналів (див. табл.) [8].

Таблиця

Кількість педагогічних журналів у другій половині XIX ст.

Журнали	Роки				
	1851–1860	1861–1870	1871–1880	1881–1890	1891–1900
Офіційно-громадські	2	17	19	19	25
Приватні	4	13	15	21	24
Разом:	6	30	34	40	49

З 1860-х рр. спостерігається розквіт вітчизняної педагогіки, пов'язаний з такими видатними педагогами, як К. Ушинський, М. Вессель, М. Корф, С. Міропольський та ін., розвивається громадсько-педагогічний рух. У 1867 р. в Олександрівському повіті Катеринославської губернії відбувся один з перших учительських з'їздів під керівництвом М. Корфа. У 1869 р. у Санкт-Петербурзі створюється перше педагогічне товариство, яке поклало початок розповсюдженню таких товариств по всій Росії.

У 1860-ті рр. саме на сторінках педагогічних видань стало можливим обговорення важливих питань школи і участь у ньому учителів-практиків. Журнали кінця 1860-х рр. висвітлювали актуальні педагогічні питання, які хвилювали громадськість (здійснення шкільної реформи, введення обов'язкового навчання, жіночої освіти, діяльність народної школи, вплив на школу німецької педагогіки та ін.), організувати широке обговорення цих питань можливо було лише на сторінках педагогічних журналів. Це й хотіли втілити в життя К. Ушинський, О. Чуміков та інші педагоги – редактори та видавці педагогічної преси.

На сторінках педагогічної преси знаходять відображення чимало питань, що турбували тогочасну громадськість, у тому числі педагогічну. Саме в цей час у педагогічній пресі з'явилися перші систематичні порівняльні педагогічні дослідження (Н. Авенаріус, В. Варенцов, М. Корф, С. Міропольський, Л. Модзалевський, М. Пирогов, К. Сент-Клер, К. Ушинський), які також активно обговорювалися в частині можливого запозичення виявленого досвіду для розвитку вітчизняної освіти.

Порівняльно-педагогічні дослідження, які висвітлювалися в педагогічній пресі, були спрямовані на наукове обґрунтування педагогічних спостережень реальної освітньої практики у школах Західної Європи, порівняння педагогічного досвіду в організації початкових шкіл, жіночих навчальних закладів з наявним вітчизняним досвідом. Автори публікацій робили змістовні рекомендації щодо порівняльного аналізу й методики критичного оцінювання зарубіжного педагогічного досвіду.

Подальший розвиток педагогічної преси був певним чином пригальмований через зміни у політиці уряду. Це дає підстави виокремити II етап у висвітленні педагогічного досвіду у вітчизняній педагогічній пресі.

II етап – висвітлення педагогічного досвіду в педагогічній пресі 1870–1880-ті рр. етап певного обмеження подальшого розвитку і висвіт-

лення передового педагогічного досвіду внаслідок зростання формалізму та консерватизму.

У 1870–80-х рр. реакційність освітніх реформ і відносно зниження бурхливого розвитку педагогічної думки відбилося на розвитку педагогічної преси; це знайшло відображення у зміні її проблематики та адресної спрямованості. Розвиток педагогічної преси продовжився, однак, тематика й проблематика змінилися. Якщо в 1860-ті рр. у журналах обговорювалися масштабні загальнопедагогічні питання, які цікавили широкі кола суспільства, то в наступні два десятиліття проблематика звузилася, конкретизувалася, стала більш практичною, прикладною. Більша частина матеріалів у цей час була присвячена проблемам педагогічної практики й потребам народної школи, частково методичним питанням, які цікавили насамперед педагогів-спеціалістів. Публікувалися матеріали про учительські з'їзди, листи педагогів у редакції журналів, статті, написані народними учителями.

На нашу думку, звернення педагогічної преси до проблем практичного педагогічного досвіду, участь періодичних видань у вирішенні важливих питань педагогічної практики, які були корисні учителям-практикам, було, безумовно, заслугою вітчизняної педагогічної преси й новим етапом в її розвитку.

Наступний етап висвітлення педагогічного досвіду в педагогічній пресі мав, на нашу думку, свої окремі особливості, що й зумовило його виокремлення.

III етап – 1890 – 1919 рр. стало набуття та широкого висвітлення передового педагогічного досвіду, виникнення шкіл, заснованих на певних педагогічних ідеях, укорінення різних педагогічних концепцій.

У 1892–1893 рр. відбувся новий громадсько-культурний підйом, відродження педагогічного руху було однією з яскравих ознак цього підйому. Педагогічна наука та освітня практика звернулися до спадку видатних педагогів, що сприяло висвітленню на сторінках журналів досвіду гуманістичної спрямованості освітнього процесу, цілісного підходу до формування особистості та забезпечення єдності навчання і виховання, теорії та практики педагогічного процесу.

У 90-ті рр. XIX ст. вітчизняна педагогічна преса сформувалася, за визначенням Л. Пузирьової, як самостійний феномен, який значно впливав на розвиток теоретичної думки та практичної педагогічної діяльності педагогів [2]. Становилася “система вітчизняної педагогічної періодики, яка мала різновекторну спрямованість та достатньо широку географію” [9].

Так, 90-ті рр. XIX – початок XX ст. – це час розквіту вітчизняної педагогічної преси, коли на шпальтах висвічувалися найважливіші питання розвитку шкільної освіти та педагогічного досвіду, преса мала величезний вплив на учителів.

На наш погляд, розквіт педагогічної преси відбувся саме в 90-ті рр. XIX – початку XX ст. через низку причин.

По-перше, педагогічна преса щільно пов'язана з культурою та гуманітарним знанням, а цей час – це період розквіту вітчизняної духовної культури: філософії, літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва, час великих відкриттів у галузі природознавства й точних наук. Розквіт культури, в свою чергу, невідривно пов'язаний з розквітом педагогічної думки й освіти.

По-друге, розквіт педагогічної преси в 90-ті рр. XIX – початку XX ст. був спричинений розвитком соціальної думки, неоднозначною соціально-політичною ситуацією в країні. До кінця XIX ст. протистояння представників різних суспільних напрямів загострилося, це відбивалося, в тому числі, і у різних поглядах на розвиток вітчизняної школи. Прихильниками ідей різних напрямів педагогічної думки стали педагогічні журнали, які висвітлювали великий, накопичений вітчизняною школою, педагогічний досвід [2].

Висновки. Визначено, що вітчизняну педагогічну пресу можна вважати не просто елементом суспільного життя, а частиною суспільно-педагогічного руху середини XIX – початку XX ст., відображенням його проблем та особливостей. Швидко реагуючи на все нове в галузі педагогіки та освіти, демократичні педагогічні журнали відіграли значну роль у розповсюдженні прогресивних педагогічних ідей, педагогічного досвіду учителів-практиків. Нездатність старої школи задовольнити освітні запити нового буржуазного суспільства визвала до життя потужний суспільно-педагогічний рух, сприяла розвитку педагогічної преси як засобу широкого обговорення проблем освіти.

Обґрунтовано етапи відображення педагогічного досвіду в педагогічній пресі у другій половині XIX – початку XX століття: I етап – 1850–60-ті рр. – етап стрімкого набуття нового педагогічного досвіду та широкого його висвітлення у розгалуженій мережі педагогічної преси; II етап – 1870–80-ті рр. – етап певного обмеження подальшого розвитку і висвітлення передового педагогічного досвіду внаслідок згорання реформ в освіті, зростання формалізму та консерватизму; III етап – 1890–1919 рр. – етап сталого набуття та широкого висвітлення передового педагогічного досвіду, виникнення шкіл, заснованих на певних педагогічних ідеях, укорінення різних педагогічних концепцій.

Список використаної літератури

1. Качалова Л. П. Педагогическая публицистика – путь к познанию / Л. П. Качалова // Наука и научный поиск. – 2011. – № 4 (9). – С. 53–58.
2. Пузырёва Л. В. О феномене русской педагогической журналистики (вторая половина XIX – начало XX вв.). Проблемы современного образования [Электронный ресурс] / Л. В. Пузырёва. – Режим доступа: http://www.pmedu.ru/res/2012_1_6.pdf.
3. Доватор Р. Л. Педагогическая печать России на рубеже двух веков / Р. Л. Доватор // Советская педагогика. – 1987. – № 6. – С. 114–120.
4. Камышева Е. Ю. Педагогическая публицистика как средство воспитания интереса к учительскому труду у студентов педагогического вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е. Ю. Камышева. – Екатеринбург, 2003. – 200 с.
5. Гончаров М. А. Русские педагогические журналы и их влияние на общее и педагогическое образование России середины XIX – начала XX вв. (К 150-летию со дня

выхода журнала “Учитель”) Проблемы современного образования [Электронный ресурс] / М. А. Гончаров. – 2011. – № 4. – С. 47–59. – Режим доступа: www.pmedu.ru.

6. Богуславский М. В. XX век российского образования / М. В. Богуславский. – Москва : ПЕР СЭ, 2002. – 336 с.

7. Царева Е. В. Педагогическая публицистика как средство воспитания интереса к учительскому труду у студентов педагогического вуза : авторе. канд. под. наук : 13.00.01 / Е. В. Царева. – Санкт-Петербург, 2009. – 198 с.

8. Кондратьева Г. В. Из истории частных педагогических журналов второй половины XIX в. / Г. В. Кондратьева // Педагогика. – 2002. – № 2. – С. 64–70.

9. Демков М. И. История русской педагогики. Новая русская педагогика / М. И. Демков. – 2-е изд. – Москва, 1910. – Ч. 2. – 136 с.

Статья надійшла до редакції 05.08.2014.

Проскурня А. И. Роль и значение прессы в отражении передового педагогического опыта (вторая половина XIX – начало XX в.)

В статье проанализированы роль и значение прессы в отражении передового педагогического опыта в исследуемый период, обоснованы этапы отображения педагогического опыта в педагогической прессе во второй половине XIX – начале XX в.

Ключевые слова: педагогический опыт, педагогическая пресса, журналистика.

Proskurnya A. The Role and Importance of the Press in the Reflection of the Advanced Pedagogical Experience (Second Half of XIX – Early XX Century)

Modern Educational Scientific solve problems is impossible without knowledge of how to develop the theory and practice of national education and schools in the past, without creative thinking and rethinking gained national and international experience.

The main purpose – to reveal the role of educational media in reflecting progressive pedagogical experience in the study period. To prove phases display pedagogical periodical press forward the theory and practice of teaching experience in the study period.

The main factor in teaching journalism is focus on the development of national education.

Teaching journalism is an important link between teachers and scientists, educators, reflect the situation, problems and needs of the school, allowing them to organize discussions, facilitates dialogue between teachers and scientists and teachers.

Development and teaching experience under his reflection in the pedagogical press is uneven.

XIX – XX centuries. - a sharpening of social and economic contradictions. During this period pedagogical press has made considerable progress. In 60 years of teaching in the pages of publications was possible to discuss important issues and school participation of the teachers and practitioners.

Quickly reacting to everything new in the field of pedagogy and education, democratic educational journals have played a significant role in the dissemination of progressive educational ideas, teaching experience of teachers and practitioners.

On the development of teaching experience, we have identified a pedagogical press stages:

Phase I – 1850-60-ies. – rapid new experience and broad coverage of its extensive network of educational media;

Phase II – 1870-80-ies. – certain limit further development due to curtailment of reforms in education, growth formalism and conservatism;

Phase III – 1890-1919 years. – acquisition and extensive coverage of advanced teaching experience, the emergence of schools based on certain pedagogical ideas rooting different pedagogical concepts.

Key words: teaching experience, educational media, journalism.